



## Ihmisen aika - professori Rauhala eläinten ja enkelten välimaastossa Matti Kamppinen

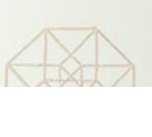
**Lauri Rauhala: Ihmisen ainutlaatuisuus. Yliopistopaino  
1998, 205 s.**

Mentaalisuuden jäljittäminen, tunnistaminen ja selittäminen on ollut yksi ihmiskunnan sitkeimpiä haasteita läpi historian. Jo varhaisimmat kulttuurin merkit kuten luolamaalaukset palvelivat tätä tehtävää: saaliseläinten sielullisen olemuksen pyydystämistä. Ilmeisesti ajateltiin, että tuntemalla olioiden mentaalinen muoto tai olemus voidaan itse olioihin myös vaikuttaa. Tämän varsin pragmaattisen lähtökohdan ohella ihmistä on askarruttanut kysymys mentaalisuuden ja sen organisoituneen muodon eli älykkyyden jakautumisesta universumissa. Onko olemassa muita meidän kaltaisia olentoja, jotka kykenevät ajattelemaan, tuntemaan, ja ennen kaikkea näppärästi selviytymään vaihtelevissa ympäristöissä? Vai olemmeko me yksin?

Ihmisenkaltaisia eli antropomorffisia ominaisuuksia onkin liitetty mitä erilaisimpiin olioihin: eläimet, kasvit, maagiset kivet, jumalat, enkelit, kummitukset ja demonit ovat saaneet kukin vuorollaan jakaa ihmisen ominaisuuksista keskeisintä eli mentaalisuutta ja sen eri muotoja. Näiden lisäksi ihmisten valmistamat artefaktit (joihin toki jumalatkin voidaan lukea) ovat saaneet kantaa mentaalisuutta. Itsestään liikkuvat nuket herättivät aikanaan kummastusta ja ihastusta. Mekaaniset kellot, kellopelit ja soittorasiat olivat aikanaan esimerkittäisiä artefakteja eli luomuksia, joiden avulla ihminen pyrki ihmisen arvoitusta ratkaisemaan. Viimeisin tulokas tässä luomusten sarjassa on tietokone, ja ennen kaikkea tietokoneiden ohjelmat.

Mentaalisuus onkin osoittautunut ihmiselle mysteeriksi, jonka ymmärtämiseen on käytetty kunkin aikakauden ajanmukaisinta teknologiaa. Analogiapäätelyä hyödyntäen ihminen on mallintanut itseään vaihtelevalla menestyksellä kellokoneiston, höyrykoneen, pneumaattisen järjestelmän, puhelinkeksin, Turingin koneen tai konnektionistisen verkon avulla. Analogiapäätelyhän on omimmillaan silloin, kun tavoitteena on tehdä ymmärrettäväksi ilmiöaluetta, jonka rakenne ja dynamiikka ovat osittain hämärän peitossa. Analogian avulla tuo puuttuva perusrakenne ja dynamiikka tuodaan tutkimuskohteeseen. Analogiapäätelyssä analogian lähteenä käytetään tyypillisesti niiden ilmiöalueiden malleja, jotka koetaan lainomaisiksi ja ennustettaviksi; päätelyssä näitä toivottuja ominaisuuksia pyritään ulottamaan siihen mitä ei vielä tunneta. Ihmisille on historian kuluessa ollut pääsääntöisesti kolme ilmiöaluetta tarjolla maailman ymmärtämisen ankkurointiin: yhtäältä ihmiset itse psykologisine ja sosiaalisine ominaisuuksineen, toisaalta teknologia eli artefaktit ja niitä koskevat teoriat, sekä kolmantena luonnon fysikaaliset ja biologiset järjestelmät. Mentaalisuuden mallintamisessa voidaan analogian lähteinä käyttää näin ollen artefakteja ja luonnon systeemejä. Mallintamisessa on toki ongelmana se, että meillä on varsin vahvat esiteoreettiset intuiot siitä, mitä älykkyys tai mentaalisuus on.

Lauri Rauhalan kirja *Ihmisen ainutlaatuisuus* (Yliopistopaino 1998) sijoittuu tähän keskusteluun, jatkaen perinteisen filosofian ongelmanasetteluja. Kirja on kaikkienensa virkistävää luettavaa, joskin Rauhalan tarinan hermeettisyys ja siitä seuraava irrallisuus modernista kognitiotieteen filosofiasta ja ihmistutkimuksesta on tuskallista. Rauhalan perussanoma on kuitenkin yhtä selkeä kuin hänen kirjansa otsikko: Ihminen on olento sui generis. Ihmistä ei voida adekvaatisti ymmärtää analogiapäätelyiden avulla, vaan ihmisen käsitteellistämässä on perusteltua käyttää arkisesta ihmisteoriasta eli länsimaisesta etnopsykologiasta systematisoitua teoriaa. Filosofian ja psykologian historiassa tällaista teoriaa edustavat yhtäältä fenomenologit kuten Franz Brentano ja Edmund Husserl sekä heidän seuraajansa, toisaalta William James. Arkikokemuksen, elämysten ja elämismaailman asettaminen tutkimuksen lähtökohdaksi ja myös tulkintojen hyväksyttävyyden kriteeriksi on yhdistävä tekijä näissä perinteissä. Tosin Brentanon ja varsinkin Husserlin tulkinnat eideettisine reduktioineen ovat kaukana arkikokemuksesta. Rauhalan teesi ihmisen ainutlaatuisuudesta koskee paitsi tieteenfilosofiaa ja metodologiaa eli sitä millaisin selitysstrategioin ihmistä ja kulttuuria tulisi tutkia, myös ihmisen eettisyyttä ja moraalista asemaa universumissa. Rauhalan mukaan ihmisen tunnistaa perusluonteensa oikealla tavalla



ihminen tulee kypsäksi ottamaan vastuunsa universumissa. Jumalten lähettiläänä, enkelten seuralaisena, ihmisellä on erityinen tehtävä täällä kivien, puiden ja sammakoiden maailmassa.

## Merkitykset ja mystiikka

Rauhalan mukaan on tullut aika tunnustaa se tosiasia, että ihminen on erityislaatuinen olio universumissa. Ihmisen mielenkiintoiset ominaisuudet erottavat hänet muista eläimistä ja erityisesti koneista, joiden vallitsevaa asemaa pönnittävä "teknofilosofia" Rauhala jaksaa yhtenäen kritisoida. Mutta mitä perusteita on väittää, että ihminen on radikaalisti muista olioista (eläimistä ja koneista) poikkeava otus? Yksi Rauhalan peruste on se, että vain ihmiset kantavat aitoja merkityksiä. Ihmisen olemukseen kuuluu duaalisuus (s. 20), vastakkainasettelu intentoivan ja intentoidun todellisuuden välillä. Se ilmeinen tosiasia, että ihmiset voivat ylisummaan todellisuutta käsitteellistä eli olla intentionaalisessa suhteessa todellisuuteen, tekee ihmisestä tällaisen duaalisen olion, joka kantaa mukanaan aitoja merkityksiä. Rauhalan väite on varsin kiinnostava, mutta ei suinkaan ongelmaton.

Merkityksiä voidaan nimittäin käsitteellistää tavoilla, joista ei seuraa mitään näin radikaalia väitettä koskien ihmisen erityistä asemaa universumissa. Merkitysten mystifioinnin sijaan voitaisiin koettaa ainakin kahta strategiaa: husserlilaista ja dennettiläistä.

Fenomenologian keskeinen ajattelija Edmund Husserl erotti jo *Logische Untersuchungen* -teoksessaan (1901) mentaalisen aktin sisältötyypin sisällön esiintymästä, joka *Ideen*-teoksessa (1913) korvautui erottelulla noeman ja noesiksen välillä. Merkitysesiintymät eksemplifioivat merkitystyyppiä, jotka Husserlia seuraten voidaan ymmärtää mentaalisten aktien tyyppinä tai lajeina. Merkitykset olisivat tällöin yhtä tavanomaisia otuksia kuin sien- tai muurahaislajit, eikä niihin liittyisi mitään sellaisia ylimääräisiä ongelmia, joita ei tavattaisi muiden universaalien kohdalla. Jaakko Hintikan tulkinta intentionaalisuudesta mahdollisten maailmojen yli ulottuvana relaationa on niin ikään selvä eksplikaatio, joka ei mystifioi ihmisenä olemista: ihmisen ontologinen asema on samanlainen kuin muillakin olioilla, ja merkitykset ovat ihmisten ominaisuuksia samassa mielessä kuin kosteus on sienien ominaisuus.

On mielenkiintoista huomata, ettei tämä periaatteeltaan husserlilainen ratkaisu ole viehättänyt Rauhalaa, vaan hän saa jopa noeman ja noesiksen erottelusta aikaan ratkeamattomia ongelmia (s. 36): Noema eli merkitystyyppi on sidoksissa omaan merkitysten maailmaan ja niiden logiikkaan, mutta merkitysten esiintymät eli noesikset ovat aivofysiologian ja muiden luonnontieteiden tutkimien lainalaisuuksien säätelemiä, esittää Rauhala. Eikös tästä voisi päätellä, että merkitykset ovat samalla tavalla elimellisiä funktioita kuin ruuansulatus? Merkitysten prosessointi on sitä mitä ihmiset ja erityisesti heidän aivonsa tekevät – suoliston funktio on ruuansulatus ja aivojen funktio on ajattelu ja muut mentaaliset aktit. Husserlilaista ratkaisua voisi kritikoida esittämällä, että universaalien ja partikulaarien erottelu jo sellaisenaan on ihmisen erityispiirre, joka asettaa ihmisen erilleen muista olioista, lähinnä muista eläimistä ja koneista. Tähän teesiin ei ole helppoa vastata muutoin kun sanomalla ettei kyseinen erottelu voi olla ontologisesti sen ongelmallisempi kuin muutkaan biologiset funktiot.

## Merkitykset ovat korkeamman kertaluvun funktioita

Dennettiläinen ratkaisu merkitysten ongelmaan ei taida Rauhalaa kiehtoa, koska Dennett kuuluu niihin "teknofilosofeihin", joita hän joka käänteessä arvostelee. Dennett on kuitenkin "teknofilosofeista" se, joka on ottanut arkipsykologian haasteet vakavasti ja yrittänyt ratkoa merkitysten olemassaolon ja dynamiikan ongelmia ilman mystifiointia. Yksi Dennettin kantava ajatus on se, ettei todellisuudessa ole jyrkkiä hyppäyksiä, vaan kaikkien erottelujen takaa löytyy vain aste-eroja: maailmassa ei ole laadullisesti erilaisia kerrostumia, vaan kysymys on pelkästään määrästä, nopeudesta ja monimutkaisuudesta. Ihmisen tietoisuus, persoona ja kulttuuri ovat samoista palikoista tehtyjä kuin muukin aineellinen maailma ja lisäksi niiden toiminnan dynamiikka noudattelee samoja lainalaisuuksia kuin muukin maailma.

Miten Dennett rakentaa merkityksiä rakennuspalikoista, jotka ovat vailla mieltä? Lyhyesti kuvattuna hänen strategiansa on seuraava: Aineellisissa järjestelmissä on komponentteja, jotka tekevät asioita. Näillä struktuureilla on funktioita, ja funktiot

majailevat juuri kyseisissä struktuureissa. Struktuurit identifioidaan niiden avaruudellisten ja muiden fysikaalisten ominaisuuksien perusteella, eli struktuurit ovat olioita, joilla on näitä ominaisuuksia. Funktiot identifioidaan sen perusteella, mitä struktuurit tekevät, eli millaisia systeemisistä suhteita rakenteilla on keskenään ja mahdollisesti systeemin ulkopuolelle. Funktiot ovat ns. korkeamman kertaluvun olioita, eli ne voivat toteutua monissa erilaisissa alemman tason struktuurallisissa ratkaisuisissa. Merkitykset ovat puolestaan funktioiden funktioita eli korkeamman kertaluvun funktioita. Ne ovat alempien funktioiden tekosia, eli alempien funktioiden saamia rooleja laajemmassa systeemissä. Ne voivat realisoitua paitsi lukuisissa rakenteellisissa ratkaisuisissa, myös erilaisissa funktionaalisissa ratkaisuisissa.

Kuvattu systeemiontologinen rakennelma soveltuu hyvin paitsi ihmistutkimuksen metafysiikaksi, myös kulttuuritieteiden perustaksi. Ontologiset perusratkaisut eivät sanele sitä, millä tavoilla korkeamman kertaluvun olioita, esimerkiksi merkityksiä, pitäisi selittää tai millaiset terapiatavat olisivat oivia. Dennettiläinen systeemiontologia antaa mahdollisuuden merkitysten oman logiikan tutkimukselle mutta muistuttaa myös siitä, että merkitykset ovat realisoituneet aineellisissa ratkaisuisissa, joiden korjaaminen kemiallisin konstein tai leikkauksveitsellä on yksi optio.

Rauhalan useassa kohdassa toistama väite, jonka mukaan "teknofilosofian ihannoimat koneet" eivät voi koskaan olla ihmismäisten intentionaalisten tilojen kantajia, asettuu melko outoon valoon. Voidaanko ratkaista *a priori* se kysymys, millaisissa rakenteellisissa tai funktionaalisissa ratkaisuisissa korkeamman kertaluvun funktiot voivat esiintyä? Ihmisen ainutlaatuisuus on aste-eron päässä muista eläimistä ja koneista, joista varsinkin jälkimmäiset ovat tulossa kovaa kyytiä perässä.

#### Tajunta, kokemus ja tietoisuuden valokeila

Yksi psykologian filosofian hankalimpia kysymyksiä liittyy arkipsykologian käsitteistöön. Esiteoreettinen arkipsykologiamme tekee koko joukon erotteluja, jotka osoittautuvat lähemmässä tarkastelussa haperoisiksi. Osa tieteenfilosofeista kuten Stephen Stich ja Paul Churchland on tehnyt tästä sen päätelmän, ettei arkipsykologia poimi todellisuudesta mitään koherenttia ilmiöiden ja mekanismien aluetta. Dennett puolestaan on uuttanut arkipsykologisista intuiotistamme joukon lainalaisuuksia, joita hän nimittää Intentionaalisten Järjestelmien Teoriaksi. Tämä uskomusten ja halujen dynamiikkaa kuvaava teoria voidaan hyvinkin löytää monen ihmistieteen kuten psykologian, antropologian, historian ja sosiologian perustoista.

Kognitiotieteilijöiden tekemät arkipsykologian systematisoinnit ovat kuitenkin kalpeita aavistuksia niistä versioista, joita fenomenologinen traditio on tuottanut. Tällä saralla Rauhala on kunniakkaassa seurassa ja tekee hyvää työtä. Esimerkiksi sivulla 43 hän kiinnittää huomion siihen, että tietoisuus on itse asiassa koettu olio, jonka läpi eletään. Tietoisuus voidaan erottaa esimerkiksi havaintoaktista, joka suuntautuu tauluun. Tietoisuus on sitä, että havainto eletään läpi. Varsin hyödyllisen erottelun tällä alueella on tehnyt Reinhardt Grossmann. Hänen mukaansa voidaan erottaa kokemus, mentaalinen tila ja tietoinen tila. Mentaalinen tila koostuu kokemuksesta ja tietoisesta tilasta. Tietoinen tila sisältää esimerkiksi havaintoaktit, muistamiset ja kuvittelut, jotka suuntautuvat omiin intentionaalisiin objekteihinsa. Kokemus on puolestaan akti, jonka objektina ovat tietoisuuden sisällöt. Kun muistan viimesyksyisen sieniretken, muistamisen akti, joka on osa tietoisuuttani, suuntautuu intentionaaliseen objektiinsa "viimesyksyinen sieniretki". Mentaalista tilaani konstituoivat lisäksi kokemusten akti, jonka kohteena on tuo muistaminen, ei sieniretki. Näin ollen tavanomaisissa ns. tietoisissa mentaalisisissa tiloissa on läsnä useita intentionaalisia suhteita. Näistä monimutkaisuuksista ei tavanomaisissa kognitiotieteen filosofioissa ole aavistustakaan, kuten Rauhala perustellusti huomauttaa. Sivulla 54 Rauhala luettelee koko joukon epäintentionaalisia tiloja kuten tyytyväisyys, onnellisuus ja ahdistuneisuus, jotka eivät suuntaudu itsensä ulkopuolelle. On kuitenkin syytä muistaa että näissä mentaalisisissa tiloissa on intentionaalisia komponentteja, nimittäin ne kokemukset, jotka suuntautuvat näihin tiloihin itseensä. Kun olen onnellinen, koen olevani onnellinen eli kokemusten intentionaalisena objektina on onnellisuus, vaikka onnellisuus ei kohdistuisi mihinkään erityiseen objektiin.

Rakennetaanko uskonnollinen robotti?



Ihmisen ainutlaatuisuutta luodessaan Rauhala erottaa pyhyden kokemuksen ja uskonnollisuuden yhdeksi ihmisen ominaislaaduksi, jota eläimet ja koneet eivät jaa. Mutta onko uskonnollisuus niin eksoottista, ettei roboteilla olisi mitään mahdollisuuksia? Modernissa kognitiivisessa uskontoantropologiassa pohditaan vakavasti mahdollisuutta rakentaa uskonnollinen robotti.

Mitä moisen otuksen tulisi tietää maailmasta? Ainakin sillä pitäisi olla kartta todellisuudessa toimivista olioista mukaanlukien supranormaalioliot kuten jumalat, enkelit, demonit ja sielut. Lisäksi sen pitäisi toimia tavalla, joka ottaa huomioon kuolemanjälkeisen elämän, jos tämä nyt sitten on uskonnollisuuden kriteeri. Uskonnollinen ihminen representoi supranormaaleja olioita orientoituakseen todellisuudessa – samasta tehtävästä pitäisi robotin selvitä. Se seikka, että nykyisillä roboteilla on vaikeuksia liikkua kalustetuissa huoneissa tai Marsin pinnalla, ei taaskaan tarkoita sitä, että robottien uskonnollisuus voidaan sulkea pois a priori. Supranormaaleilla olioilla on omat spatiaaliset, temporaaliset, psykologiset ja sosiaaliset ominaisuutensa, jotka tuntemalla niiden kanssa voi seurustella ja tulla toimeen. Uskonnollisuutta käsitellessään Rauhala tuntuu sekoittavan uskon yleisenä ilmiönä ja uskonnollisen uskon yhtenä sen variaationa. On totta, että kaikkeen inhimilliseen toimintaan liittyvä epävarmuus täytyy silloittaa tai paikata uskolla. Mutta tämä minimaalinen usko, jonka avulla navigoimme vaikkapa arkipäivän askareissa luottaen siihen, ettei kausaliteetti lakkaa toimimasta, on huomattavasti vaatimattomampaa kuin uskonnollinen usko, joka tyypillisesti ylittää tämän ihmisenä olemiseen välttämättömänä piirteenä liittyvän minimaalisen uskon. Uskonnollisessa uskossa postuloidaan paitsi kausaalisten suhteiden jatkuvuus, myös se, että näistä suhteista vastaa yksi tai useampi ylliluonnollinen otus, olkoon se sitten jumala, arkkienkeli tai kaitselemus. Minimaalinen usko operoi ns. naiivin fysiikan ja etnososiologian puitteissa, luottaen esineiden ja ihmisten ennustettavuuteen.

#### Lainalaisuudet ihmistutkimuksessa

Suuri osa Rauhalan kirjasta käsittelee ihmistä koskevan yleisen ja erityisen tiedon suhteita. Rauhalan keskeinen teesi on se, että ihmistutkimuksessa tapausselosteiden ja niiden tulkintojen on oltava avainasemassa. Peikkona Rauhala näkee yksilöllisyyden aliarvioinnin, joka ulottuu yhteiskuntapolitiikasta ihmistutkimukseen ja tieteenfilosofian ihanteisiin. Aina ei ole selvää, minkä osa-alueen kritiikkiä käytetään minkäkin argumentin kumoamisessa. Esimerkiksi sivulla 92 kritisoidaan puuhakkaan ja monin tavoin sitoutuneen ihmisen ihannetta, joka näkyy varsinkin terapioiden ja yhteiskuntaihanteissa. Rauhalan ihmisihanne on itsenäinen, hiljaisuutta ja yksinäisyyttä arvostava nietscheläinen uljas olento, joka viihtyy myös ilman muilta ihmisiltä saatavaa jatkuvaa palautetta. Nietzscheä ei löydy Rauhalan tekstistä mutta kyllä itsenäisyyden ihanteet ja massojen halveksunta on molemmilla keskeisellä sijalla. Yksilöllisyyden juhla on kantavinta Rauhalaa, ja erityisesti kirjan päätösessee tuo sen koko komeudessaan esille. Mutta siihen palaamme tuota pikaa.

Vahvan persoonan ihmisihannetta voisi nimittäin perustella arvojen avulla – sanoa, että tällaiseen ihmisihanteeseen sitoudun. Rauhala perustelee ihmisihannetta melko eriskummallisella tavalla. Hän väittää, ettei ihmistutkimuksessa ole juurikaan sijaa kausaalisuhteiden tai lainalaisuuksien jäljittämiseksi, ja tämän perusteella itsenäinen ihminen on optimaalinen myös henkilökohtaisena ja yhteiskunnallisena ihmisihanteena. Päätelyn premissit pätevät huonosti, ja koko päätelyn uskottavuus murenee, vaikka johtopäätös olisikin houkutteleva.

#### Kausaliteetti on iloinen asia

Useassa kohdassa Rauhala kritisoi kausaalista ajattelua. Kausaalisuhteiden jäljittäminen onkin traditionaalisesti ajateltu koko positivistisen tiedeihanteen ja tieteenfilosofian tuntomerkilliseksi. Ja kun positivistit eivät ole kunnan kausaliteettia ihmistieteistä löytäneet, ovat he tuominneet ihmistieteet huonoksi tieteeksi.

Vastakkainasettelu on jatkunut jo vuosikymmeniä, ja varsinaiset positivistit alkavat olla uhanalainen laji. Virkistävän ehdottomia naturalisteja Edward Wilsonin tapaan toki kyllä löytyy. Mutta miten on, eikö kausaliteetilla ole sijaa yksilön kokemusten tulkinnassa ja systematisoinnissa? Rauhalan keskeinen teesi on, ettei ihmisen eri olemuspuolten, kehollisen, tajunnallisen ja situationaalisen olemuspuolen kesken ole kausaalisia yhteyksiä. Kehollisuuden kehältä lähtevät signaalit "tulkkiutuvat"

tajunnassa ja edelleen tilanteissa. Mutta mitä on tämä tulkituminen, tulkituksi tuleminen? Eikö kyseessä ole prosessi, jossa erityyppiset tapahtumat seuraavat toisiaan, ja jossa tyyppiä A olevat tapahtumat saavat pääsääntöisesti aikaan tyyppiä B olevan tapahtuman?

Sama piirre toistuu olemuspuolten sisällä: tajunnassa tilat ja tilamuutokset eli tapahtumat kytkeytyvät toisiinsa lainomaisilla tavoilla. Jos tämä lainomaisuus on hieman epämääräisempää ja vaikeammin jäljitettävää kuin biljardipalloihin ankkuroitua kausaliiteettinäkemystä, niin sitä tuhoisampaa aikansa eläneelle kausaliiteetin tulkinnaalle. On totta, että mentaalisten tilojen kuvaukset ovat loogisesti toisistaan riippuvaisia, mutta tämä on kuvausten ominaisuus, ei kuvattujen tilojen. Filosofit Jerry Fodor – yksi teknofilosofian suojeluspyhimyksistä – on pohtinut tilannetta seuraavasti: Jos ajatuksilla ja tahtumuksilla ei olisi kausaalista voimaa, niin maailma olisi kovin toisenlainen – aiot nousta tuoilta eikä mitään esteitä ole näkyvässä ja ajattelet että nyt sitä sitten mennä singahdetaan, mutta mitään ei tapahdu. Myös päätelmiin ohjautuminen, jossa argumentatiivisissa yhteyksissä olevat uskomukset aiheuttavat muita uskomuksia, on kausaalista. Kuinka muuten voisimme ymmärtää tilanteen, jossa Sherlock Holmes oivaltaa pohdinnan jälkeen, kuka murhaaja oikeastaan oli?

Myös Rauhalalla tarjoo kirjassaan argumentteja, joiden on kaikeksi tarkoitus saada uskomuskoneistot raksuttamaan ja argumentatiiviset ketjut rullaamaan. Kausaalisuus on iloinen asia, joka kuuluu ainakin kokemusmaailmaamme varsin lujasti. Myös sub-persoonalliset mallit esimerkiksi kognitiivisessa psykologiassa tai antropologiassa ovat kausaalisia tässä mielessä: niissä jäljitetään merkitysten välisiä systemaattisia yhteyksiä.

### Raskaan sarjan teoreetikot: Freud ja Jung

Ihmistutkimuksen lainomaisuuden ja tapaustutkimusten välinen yhteys on Rauhalalla niin ikään asettunut outoon valoon. Persoonien tapauskohtaisia muutosprosesseja tutkineet Sigmund Freud ja Carl Jung, joihin Rauhalalla viittaa esimerkillisinä tapaustutkijoina, olivat molemmat jäljittämässä yleisiä lainalaisuuksia. Freudin tieteellinen menetelmä on kuin suoraan positivistisen tieteenfilosofian oppikirjasta: tapauksia tulkitaan persoonallisuuden rakennetta koskevan hypoteesin avulla, ja tapausten antaman induktiivisen tuen perusteella hypoteesia muokataan. Jung oli puolestaan vieläkin tiedehenkempi, ainakin joissain uransa vaiheissa. Hypoteesi arkkityyppien ja kollektiivisen piilotajunnan olemassaolosta ja toimintatavoista on varsin vahvasti teoreettinen väite: siinä postuloidaan mekanismi, jonka signaaleja on vaikea löytää tavanomaisesta arkielämästä. Hypoteesin todentamiseksi tarvitaan monimutkainen koejärjestely, johon kuuluu mm. joukko tulkintahypoteeseja siitä, millaiset teemat unissa, keskusteluissa, mytologioissa jne. ilmentävät arkkityyppejä. Uransa alkuvaiheessahan Jung oli lisäksi varsinainen skientisti, joka väitti arkkityyppien olevan munuaisten kaltaisia psyykkisiä orgaaneja! Uransa loppua kohti Jung tuli entistä höhrömmäksi eikä välittänyt siitä, mitä muilla psykologeilla oli sanottavana. Oma koulukunta ja omat uskolliset seuraajat takasivat Jungille suojaosan loppu-uran.

Rauhalan kirjallisuusviiteissä on hieman koulukuntamainen piirre niissäkin, vaikka hän useassa kohdassa pahoitteleeekin suomalaisen filosofian kuppikuntaisuutta ja vihamielisyyttä hermeneuttis-fenomenologisen ja analyyttisen jaon välillä. Rauhalan kehittelemä persoonan tutkimusmalli ei näytä ulottuneen hänen omia oppilaitaan kauemmas, joihin Rauhalalla tuki runsaasti viittaakin. Kansainvälistä psykiatriaa ei kirjallisuusviiteistä löydy, lukuunottamatta psykiatrian kriitikoita R.D. Laing ja T. Szasz.

### Hiljainen hetki oikean oluttuopin ääressä

Kirjan päätösessee käsittelee ihmisen ja kulttuurin suhdetta. Ihminen on Rauhalan mukaan "vajavuusolio" jonka täydellistyminen, ihmiseksi tuleminen vaatii kulttuurin rakenteita ja prosesseja. Jälleen kerran Rauhalalla on valinnut teeman, josta "teknofilofiassa" jaksetaan kirjoittaa yhä uudelleen. Erityisesti Daniel Dennett on viimeaikaisissa kirjoituksissaan pohtinut sitä, millaista evolutiivista merkitystä on sillä, että olemme oppineet jakamaan älykkyyttä ympäristöömme, oppineet navigoimaan kulttuurisen ympäristömme avulla. Rauhalalla poimii nykykulttuurista piirteitä, jotka eivät auta meitä siirtymään lähemmäs enkeleitä, piirteitä jotka pikemminkin vetävät meitä takaisin etanoiden ja sammalien olemistapaan. Näitä kulttuurimme destruktiivisia piirteitä ovat muovi ja melu, jotka molemmat viestittävät ajallisesti strukturoituneen olemisemme vääristymistä.

Muoviset haarukat, kertakäyttöisistä olutlaseista puhumattakaan, ilmaisevat ihmissuhteiden ja niitä ritualisoivien syöminkien ja juominkien lyhykestoisuutta. Ihmiset eivät sitoudu esineisiin, rituaaleihin eivätkä toisiinsa, itsestä puhumattakaan. Joku voisi sanoa, ettei esineellinen kulttuuri anna mahdollisuuksia tehdä näin pitkälle meneviä johtopäätöksiä, mutta kyllä vaan antaa. Ajattelumme ja maailmassa toimimisemme on esineellisesti välittyttä, ja niihin reaalistuneiden merkitysten avulla ja kautta me maailmassa olemme. Teknologia sanelee ainakin osittain sen, millaisena näemme tapahtumain soveliaan rytmien. Rauhalan kirjan myötä keraamiset ja puiset oluttuopit ovat saaneet arvoisensa puolustajan.

Melu on toinen Rauhalan poimimista nykykulttuurimme inhottavuuksista. Melulla hän viittaa paitsi koneiden aiheuttamaan äänisaasteeseen, myös pakkosyötettyyn musiikkiin, jolta on yhä vaikeampi välttyä. Musiikki on yksi ihmisen ajallisen olemisen keskeisiä struktuurin antajia, joka muiden kulttuuristen rytmien tapaan kertoo meille mistä kulloinkin on kysymys. Näin esimerkiksi rituaalinen musiikki monissa varhaiskantaisissa yhteisöissä tai vaikkapa muinaisessa Kiinassa, jossa oikeisiin rituaaleihin kuului ehdottomasti myös musiikki.

Musiikilla on nykykulttuurissa monia funktioita: toiset kuuntelevat new age -huminaa rentoutuakseen, toiset eivät voi keskittyä läksyihin ilman teknomusiikkia, toiset istuvat Parsifal-oopperassa yli kuusi tuntia ties miksi. Parsifalin säveltäjä Richard Wagner, joka on tunnettu pitkistä oopperoistaan, tokaisi tarinan mukaan yhdelle arvovieraalle, joka oli poistumassa kesken hänen viisituntisen Rienzi-oopperansa: "Te onnenmyyrä! Minun täytyy teoksen säveltäjänä kuunnella tämä hirvitys loppuun." Musiikki strukturoi aikaa, antaa hahmon tuolle ötökälle, ajalle, josta muutoin ymmärrämme niin vähän. Rytmisiä olioita on universumi pullollaan – tehdyn musiikin lisäksi voimme kuulostella omaa kehoamme, puiden huminaa ja lintujen laulua, tai niiden välissä olevia hiljaisia hetkiä. Rauhalan arvostelu kohdistuu musiikkiin, jolle altistuu tavarataloissa, linja-autoissa, ravintoloissa ja muissa urbaaneissa situaatioissa. Pakkomusiikki turruttaa ja kuormittaa metsästyksen ja keräilyyn sopeutunutta biologiaamme, vaikka habituaation myötä opimme kestämään melkein mitä tahansa. Jatkuva hiljaisuuden rytmitys kertoo Rauhalan mukaan siitä, ettei mykyihminen kestä hiljaisuutta, itseään ilman ulkoisia ärsykeitä. Olen Rauhalan kanssa samaa mieltä siitä, että nykykulttuuri on näiltä osin sietämätöntä.

Ilahduttavaa on se, että Rauhalan kulttuurifilosofina tarttuu niinkin konkreettisiin asioihin kuin muovimukeihin ja tavaratalomusiikkiin. Filosofialla on monta tehtävää yhteiskunnassa, ja yksi niistä on nähdä pinnan alle, se millaista eetosta erilaiset kulttuuriset ratkaisut edustavat.

## Hyvä vihollinen

Rauhalan kirjoituskokoelma on monipuolinen. Siinä liikutaan tajunnan fenomenologisesta analyysistä medikalisaatioon ja kulttuurin inhottavuuksiin. "Teknofilosofiasta" on tullut Rauhalalle valitettavasti hyvä vihollinen, johon argumentteja on helppo kohdistaa. "Teknofilosofian" kovassa ytimessä tutkitaan kuitenkin niitä samoja ikuisen filosofian, philosophia perennis, teemoja joita Rauhalan itse käsittelee.

Suomen filosofian lähihistoriaa kuvatessaan Rauhalan lankeaa kenties turhaan katkeruuteen poimiessaan pelkästään fenomenologis-hermeneuttisen suunnan käännekohtat. Jos suomalainen filosofia on murtautumassa angloamerikkalaisesta umpiosta, kuten Rauhalan ennustaa, se onnistuu sitä helpommin mitä vähemmän rakennetaan teknofilosofioita ja muita vihollisia.

*Kirjoittaja on kognitiotieteen filosofian dosentti Helsingin yliopistossa ja uskontotieteen lehtori Turun yliopiston Kulttuurien tutkimuksen laitoksessa.*

[matti.kamppinen@utu.fi](mailto:matti.kamppinen@utu.fi)

1 En ole aivan varma, mutta teknofilosofialla Rauhalan tarkoittanee erityisesti kognitiotieteen filosofian sitä osaa, jossa tutkitaan koneiden ja ihmisten älykkyyttä samalla pöydällä.


2 Smith D.W. & MacIntyre R., Husserl and Intentionality: A Study of Mind, Meaning and Language. Reidel 1982. Sajama S. & Kampainen M., A Historical Introduction to Phenomenology. Croom Helm 1987.

3 Hintikka J., Intentions of Intentionality and Other New Models for Modalities. Reidel 1975.

4 Dennett D.C., Consciousness Explained. Little, Brown 1991.

Dennett D.C. Darwin's Dangerous Idea: Evolution and the Meanings of Life. Simon & Schuster 1995. Kampainen M. (Ed.), Consciousness, Cognitive Schemata, and Relativism. Kluwer Academic 1993.





5 Grossmann R., Phenomenology & Existentialism. Routledge & Kegan Paul 1984.

6 Boyer P., The Naturalness of Religious Ideas: A Cognitive Theory of Religion. University of California Press 1994. Jensen J. & Martin L.H. (Eds.), Rationality and the Study of Religion. Aarhus University Press 1997.

7 Dennett D.C. Darwin's Dangerous Idea: Evolution and the Meanings of Life. Simon & Schuster 1995. Kamppinen M., "Technology as a cultural system." Computers and Society. 4/1998: 19-21.

8 Kamppinen M. Enkelten aika: Aikakäsityksistä ja elämän tarkoituksesta. Loki-Kirjat 1999.